

R. N. 136
15/12/28
नु
भा.सं.सं.

के

सं.सं.सं.

O. T.
6 DEC 1928

सु.सं.सं. सं.सं.सं.
सं.सं.सं. सं.सं.सं.

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગજરાતી કોપીરાઝિટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૪૩૦૭ ચુર્ગિક

પુસ્તકનું નામ હું ડશીશવનું માલત્ય

વિગય ૩ સંકલ્પ પ્રશસ્તિ

૨ : ૬

હું કરીશજનું માહાત્મ્ય

કે

સંકલ્પ પ્રશસ્તિ.

લેખકો

સુરેન્દ્ર ભાલચંદ્ર પાંડેકજી, બી. એ.

ભાલચંદ્ર ગણુપતરામ વ્યાસ.

કિંમત રૂ. ૧૧.

બી. એ. એસ. ટી. સી. ડી.

પ્રકાશક.

સુરેન્દ્ર ભાલયંદ્ર પાઠકજી
ગોપીપુરા, લીમડીકુદ, સુરત.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કોપીરાઈટ-સંગ્રહ
૧૯૩૦

મુદ્રક:

ભદ્રસંકર મંજારામભટ્ટ.
કલામય પ્રિન્ટીંગ એન્ડ લીથો વર્ક્સ.
સુરત.

અપણુ પત્રિકા

માતૃદેવો ધન્વ । પિતૃદેવો મધ ।
જગતઃ પિતરૌ વન્દે પાર્વતાં પરમેશ્વરૌ ॥

પરમ પૂજ્ય માતાપિતાના પવિત્ર પાદપંકજમાં
અમારા આ વ્યક્તિ વિશેષતાના સંસ્કારોનાં સ્વરૂપનું નિરૂપણ
આ ભાવદર્શનને રૂપે અત્યંત લક્ષિતભાવથી રામર્પણ.

સુ. ભા. પાઠકજી.

ભા. ગ. વ્યાસ.

પ્રસ્તાવના.

આવાં લઘુ પુસ્તકની પ્રસ્તાવના લાંબી લખાય તો માથા કરતાં પાઘડી મોટી થઈ જાય માટે ટુંકાણમાંજ બે બોલ લખીશું. સુન્ન વાચકો થોડું લખ્યું ઘણું કરી વાંચી લેશે એવી આશા રાખવામાં આવે છે. આવાં પુસ્તકો ગુજરાતી ભાષામાં નથી એમ તો નહીં પણ ખહુજ જુજજુજ જોવામાં આવે છે. અને આ છુટાંછવાયાં પુસ્તકો સામાન્ય વાચક વર્ગને માટે દુર્લભ હોય છે. આમ હોવાથી આપણા-સાક્ષરવર્ગનું ધ્યાન આ વણખેડાયલાં ક્ષેત્ર તરફ દોરાય અને એ ક્ષેત્ર ખેડવાથી જે મિષ્ટ ફળ પેદા થાય તે આપણી સમાજ આખે એ હેતુથી તથા આવા લઘુ પુસ્તકદ્વારા સમાજને આવા વિચારો વ્યક્તિવિકાસને માટે સુલભ થાય એવા હેતુથી આ પ્રયાસ કરાયો છે. એનાથી જો કોઈને કાંઈ પણ લાભ થાય તોજ પુસ્તકનું ઉપકારિત્વ પ્રમાણભૂત થઈ શકે. અપેક્ષા માત્ર એટલીજ કે આ પુસ્તકનું વાચન સક્રિય થાય તો સારું.

પતિશિવમ

તા. ૨૬-૧૦-૨૮

સુ. ભા. પાઠકજી

ભા. ગ. બાસ.

સુરેન્દ્ર ભાલચંદ્ર પાઠકેલકૃત અન્ય પુસ્તકો.

- ૧ કેળવણીની કળા.
- ૨ કેળવણી, કેળવણીની વસ્તુ અને કેળવણીના
પ્રાથમિક નિયમો.
- ૩ દુંધીવાર્તાઓ.
- ૪ વાવાણાની વાનગી.
- ૫ નિશાકુમારી.
- ૬ હાસનાં શુર્જર સાહિત્યને શાની શાની જરૂર
છે: અને ધીબ નિબંધો.

પુસ્તકમાંની વસ્તુ

૧ અર્પણ પત્રિકા.

૨ પ્રસ્તાવના.

૩ પ્રકરણો-૭.

૧ હું કરીશજ

૨ શા માટે કરીશ.

૧ મનુષ્યનું એક ખાસ લક્ષણ. ૨ ચમત્કાર. ૩ ધારણું કરીને
આનંદ. ૪ મનુષ્યની બુદ્ધિનું ગૌરવ તેની સ્થિરતામાં છે. ૫
માત્ર બેજ રસ્તા. ૬ સંકલ્પનો જન્મ.

૭ કાણે કર્યું.

૮ કેવી રીતે કર્યું.

૧ એનાયતતા. ૨ આત્મપ્રદા. ૩ અવ્યાસ. ૪ કૃત્રીક અન્ય
પ્રેરણાઓ.

૫ કરવાથી શું :

૧ સંકલ્પની શક્તિ.

૨ કરો.

૭ તણ ખાસ વસ્તુઓ.

૧ બ્રહ્મચર્ય. ૨ રમતને સ્વરૂપે કલ્પ. ૩ લોકાપવાદની વિપેક્ષા.

૪ ઉપસંહાર.

૫ શિવસંકલ્પ.

હું કરીશજનું મહાત્મ્ય

કે

સંકલ્પપ્રશસ્તિ

પ્રકરણ ૧ હું

હું કરીશજ

હું કરીશજ:—આ શબ્દો તો માત્ર બે જ છે પણ એમાં અસાધારણ બળ રહેલું છે. એ બાળે કે પુરૂષ અને પ્રકૃતિનું પહેલું બેડું હોય તેવા છે. એમાં નિઃસમ ઉત્સાહ જણાઈ આવે છે. એમાં કદી પણ પાછો ન ફરે એવા ઉત્સાહની સાથે નિશ્ચય પણ જણાઈ આવે છે.

આ શબ્દો જેના મુખમાંથી નીકળ્યા છે તેની આગળ મુશ્કેલીઓ ટકી શકતી નથી. પવન જેમ વાદળાંને વીખેરી નાંખે, તેમ મુશ્કેલીઓ વેરાઈ જાય છે. જેણે નિશ્ચય કરેલો છે એવો સઘળીજ પરિસ્થિતિ ઉપર કાબુ મેળવે છે. ઉપર ચઢવા સારૂ વસ્તુઓ ઉપર પગ દીધા સિવાય બીજો રસ્તોજ નથી.

તબીબત આવાની આડે આવી શક્તી નથી. ભગવાન શંકરાચાર્યને ભગંદરનું દરદ હતું. ડાવિને આળીસ વર્ષ મુઘી રોજ દવા ખાધી હતી. કવિ દયારામને પણ ભગંદરનું દરદ હતું.

પૈસાની જે આવા માણસોને જરૂર પડે છે તે તે પણ ગમે ત્યાંથી આવી મળે છે. કવિ નર્મદને, એ પોતાનાં પુસ્તકો પ્રગટ કરી શકે એટલો પૈસો મળ્યો, શામળભટ્ટને રખીદાસ મળી ગયો, લોખંડ ઉપર મીનો ચઢાવવાનો હુમ્મર શોધી કાઢનારે ભઠ્ઠીમાં પોતાના ઘરનું ફરનીચર તોડી તોડીને લાકડાં પૂરાં પાડ્યાં હતાં. આવા માણસોને સર્વ કોઈ સાનુકુળજ બની જાય છે. જે માણસે નિશ્ચય કરેલો છે “ કે હું આમ કરીશજ ” તેનામાં એકાદ રાક્ષસથી પણ વધારે

બળ આવી જાય છે. એને ઈંદ્રની માફક હજાર આંખો થાય છે, બાણાસુરની માફક હજાર હાથ પુટી નીકળે છે, રાવણની પેઠે દશ માથાં થઈ જાય છે. અને એની પોતાની જાતમાં રામબાણના રામ આવે છે.

નિશ્ચય કરેલો માણસ સર્વ કાંઈ જોઈ શકે છે, સમજી શકે છે, કરી શકે છે. એના હાથને સપાટે જે કોઈ ચદે તેને પકડીને એ પોતાના હેતુના હિતને માટે કામે લગાડી દે છે. એની વેઠમાંથી છુટી શકાતું જ નથી. એની પકડ, તે લોખંડી પકડ જેવી છે. એમાંથી તો એ જે કરાવવા માંગે તે કર્યું જ મૂટકો.

એક વખતે એક માણસે એક મનુરને પોતાને ત્યાં કામ કરવાને તેડ્યો હતો. તેને એક પેટી બતાવીને કહ્યું, “આ પેટી પણે મુક.” પેલો મનુર આ શબ્દ સાંભળતાંજ શેઠની સામે ફરી ગયો અને કહ્યું, “શેઠ, આવાં નજીવાં કામને માટે હું નથી. કોઈ મોટા મોટા પેટારા હોય તો બતાવો, કોઈક મોટાં કબાટો ખસેડવાનાં હોય તો તે બતાવો, કોઈક મોટું ખેતર ખોદવાનું હોય તો બતાવો. આ હાથોમાં એકાદ મોટા પ્લાંડને ઉથલાવી નાંખવો હોય તો તેટલું જોર છે.”

શેડે આ સાંભળી મનુરનાં સામું જોયું અને એ દંગ થઈ ગયા. મનુરની આંખોમાં બળનો, ઉત્સાહનો કાંઈક જુદોજ ચમકારો હતો; એના બહાર નસો તરી આવેલા સ્નાયુઓવાળા બે મજબૂત હાથો આગળ કરેલા હતા તે, જાણે કે એમ સાક્ષી પુરતા હોય, કે “ હા, એ કહે છે તે ખરું કહે છે, ” એમ લાગતા હતા. એના અવાજમાં એનાં અંતઃકરણનો પડઘો પડતો હતો.

વાલ્મિકીએ ક્રોંચના શબ્દને અનુસરતા છંદમાં આખું રામાયણ રચ્યું. વ્યાસમુનિ પોતાનું મહાભારત લખવાને માટે ગાંધારીને પકડી લાવ્યા અને સૂર્ય એક પૈંડાવાળા રથમાં બેસી પાંગળા સારથીએ વગરવાટના રસ્તે આખા જગતની પ્રદક્ષિણાઓ વીસજ કલાકમાં પુરી કરે છે.

પ્રકરણ ૨ જી.

શા માટે કરીશ.

મારી એવી ઇચ્છા છે કે મારું 'ધારેલું' થાય. એમ થાય તોજ મઝા પડે. મારો એવો સ્વભાવજ છે. આખા જગતની સામે મારે મારો એ હક્ક સિદ્ધ કરવોજ જોઈએ. મારા જીવનનો આદેશ અને ઉદ્દેશ પણ એજ છે.

૧. મનુષ્યનું એક ખાસ લક્ષણ.

મનુષ્યને અન્ય પ્રાણીઓથી છુટો પાડનાર એનું વિશેષ લક્ષણ એની બુદ્ધિજ છે અને એ બુદ્ધિનું ગૌરવ, એ પોતે જે ધારે તે કરી શકે તેમાંજ છે.

૨. ચમત્કાર

હવે આ પાર વિનાના અને જુદી જુદી જાતની અનેક અજ્ઞયખીઓથી ભરેલા સંસારમાં માણસ પોતાનું 'ધારેલું' કરી શકે, તેનાથી વધારે હિતકારી,

તેનાથી વધારે આનંદજનક, બીજી એકે વસ્તુ જગતમાં નથી એજ મોટામાં મોટી અજ્ઞયબી છે.

કુરૂક્ષેત્રની રણભૂમિ ઉપર ભીષ્મપ્રતિજ્ઞા લેનાર ભીષ્મે કૃષ્ણને, જ્યારે, હાથમાં રથનું પૈડું લઇ સામે થવાની ફરજ પાડી તે વખતે ભીષ્મને થયેલો આનંદ, અને “ હવે, મારાં હાથયાર પકડ્યાં સાર્થક ” એ શબ્દોનો ભાવ ભીષ્મ અને કૃષ્ણ સિવાય, તેના ખરા સ્વરૂપમાં બીજા કોના ખ્યાલમાં આવી શકે એમ છે? માતાની અપમાનિત સ્થિતિ અને પોતાના અપમાનને એનાથી તદ્દન ઊલટી હજારવાર માન મળે એવી સ્થિતિ અને પરમપદ મેળવનાર ધ્રુવે શું આ જગતમાં એક મોટામાં મોટો ચમત્કાર નથી દેખાડ્યો? અને ધ્રુવ પદથી વિશેષ કલ્યાણકારી મનુષ્યને માટે જગતમાં બીજું શું હોઇ શકે.

ઘણી ગરીબ અવસ્થામાંથી યુરોપના સમર્થમાં સમર્થ શહેનશાહોમાંના એક તરીકે ગણના કરાવનાર મહાન નેપોલીયન; એક નાની સરખી ધનામદારી-માંથી, મુગલ મહારાજ્યની સામે થઇ હીંદુ મહારાજ્ય સ્થાપનાર મહારાજ શિવાજી; અને જગતમાં ભુખ-

મરો વેઠી ભટકતાં ભટકતાં, આપવાત કરવા જતાં
અટકી પડી, હિંદુસ્તાન જેવો દેશ સર કરી મુગલ
શહેનશાહત જેવી શહેનશાહત સ્થાપનાર બાબર; એ
લોકોને શું ચમત્કારનાંજ મુર્તિમંત સ્વરૂપો ન ગણી
શકાય ?

૩. ધારેલું કર્યાંનો આનંદ.

આ ઇષ્ટ પ્રાપ્તિનો આનંદ શું એવો છે કે તેનું
બરાબર વર્ણન આપણે આપી શકીએ ? એતો માત્ર
જેને ઇષ્ટપ્રાપ્તિ થયલી છે તેના મ્હોંનો ચમકાટ,
આંખનું તેજ, તેનો રોમાંચ, અને તેનાં મુખનું હસું
હસું થઈ રહેલું દર્શન, તેની પ્રવૃત્તતા, તેના દેખા-
વમાં ધારેલું પાર પાડ્યાનો સંતોષ, અને એનાં
અંગે અંગ, અવયવે અવયવમાંથી વિશેષ મેળવવા
માટે નીતરતાં નિઃસમ બળનો બહાર પડી આવતો
તલસાટ આ સર્વ જોઈ આપણે માત્ર એ આનંદ
કદપી લેવાનો જ છે.

૪. મનુષ્યની મુદ્ધિનું ગૌરવ એની સ્થીરતામાં છે.

મુદ્ધિના સ્વરૂપનાં આ ગૌરવનો આધાર એની

નિશ્ચય કરવાની શક્તિ ઉપર છે. આ કરવા માંડ્યું પણ એમાં આ મોટી અડચણ છે; આ કરું પણ એમાં આટલા વાંધાઓ છે; આ વસ્તુ જે આમ હોય, તોજ આ આમ થાય. આતો બની પડે એમજ નથી, ફક્ત તો શક્યજ નથી; આવા વાંધા સાંધા કદપી લઈ કાંઈ પણ કામ હાથજ ન ધરવું અને કદાચ કામ હાથમાં લીધું તો તેને જરાપણ અડચણ આવતાં છોડી દેવું એના જેવું હાંસીપાત્ર હીચકારાપણું જગતમાં બીજું એકે નથી. એને માટે મહાત્મા ભતૃહરી લખી ગયા છે કે “ તદન હલકા માણસો કોઈ પણ કામ હાથ ધરતાએ નથી. એથી સહેજ ચઢીઆતા માણસો કામની શરૂઆત કરે છે પણ તેમાં જરાયે અડચણ આવતાં તે છોડી દે છે. પણ જે ઉત્તમ માણસ છે તેતો ગમે તેટલાં વિદ્વાની પરંપરા આવે તો પણ હાથ ધરેલું કામ જ્યારે પાર પાડે છે ત્યારેજ જંપીને બેસે છે.

વળી એળેજ એક જગ્યાએ એમ પણ લખ્યું છે કે આરંભ કરેલા કામનો છોડો લાવવો એ બુદ્ધિનું બીજું લક્ષણ છે.

૫. માત્ર બેજ રસ્તા

બુદ્ધિનું આ બીજું લક્ષણ નિર્ણયાત્મક બુદ્ધિનું સૂચક છે. અને વીરત્વની કોઈ પણ ભાવનામાં આ નિર્ણયાત્મક બુદ્ધિનુંજ અન્ય સ્વરૂપે દર્શાન છે. મૂળ જેનાં ઊંચે છે અને ડાળ જેની નીચે છે એવા પીપળાની ઉપમા જેને અપાય છે એવા આ સંસારમાં ગતિ માત્ર બેજ છે. ક્યાં તો ઊંચે ચઢવું નહિ તો નીચે પડવું, એ સિવાયની અન્ય સ્થિતિ કુદરતની વિરૂદ્ધ હોવાથી સંભવતી નથી.

સંસાર માત્ર સર્વાત્ર સક્રિય છે જગતમાં અક્રિય-પણાંને અવકાશ નથી. અકર્મને માટે સ્થાન નથી. જે અક્રિયપણું જણાય છે તે મૃગજળવત્ માત્ર બહારનો દેખાવજ છે એ તો ફક્ત અવનતિના આરંભનીજ એક દશાનું દર્શાન છે. આમ હોવાથી સક્રિય-પણામાંજ મનુષ્યની સંકલ્પબુદ્ધિની સફળતા છે.

નિર્ણય વિના પ્રવૃત્તિ નથી. પ્રવૃત્તિ વિના જગતનો વ્યવહાર નથી.

૬. સંકલ્પનો જન્મ

નિર્ણય વસ્તુઓના વિવેકમાંથી ઉદ્ભવે છે.

વિવેક વસ્તુઓના વિચારમાંથી આવે છે. એ વિચાર થવાનું કારણ વસ્તુઓનું જ્ઞાન છે. જ્ઞાન વસ્તુનું અનુભવમાંથી આવે છે. અનુભવ વસ્તુના રસન ઉપર આધાર રાખે છે. રસના આધાર વસ્તુનું દર્શન અને સ્વત્વની ભાવનાને અવલંબી મમત્વની વાસન રૂપે રહેતો છે.

મેં રૂપાનો ચમચો જોયા એના ચાળકાટ મને ગમ્યો એ ચમચો મારો કરવાની ઇચ્છા થઈ. મેં વિચાર કર્યો. હું એમ કરું ? હું એને પહોંચી શકીશ ? પહોંચવામાં હાનિ તો નથી ? પહોંચવું એ નિર્ણય થઈ ગયો. ક્રિયા શરૂ થઈ ગઈ. હાથ લંબાયો. ચમચો મેં લીધો.

૭. સંકલ્પનું ફળ

સંકલ્પના ફળમાં વિજય પ્રાપ્તિ સંકલ્પી છે અને ઇષ્ટપ્રાપ્તિથી ભિન્ન એવું સુખ જગતમાં અન્ય સાંભળ્યું નથી, જોયું નથી, અનુભવ્યું નથી. ઇષ્ટ પ્રાપ્તિ પ્રવૃત્તિની પોષક છે. એજ પ્રવૃત્તિનું પહેલું પગથીઉં છે, તેમજ છેલ્લું પગથીઉં પણ એજ છે.

મનુષ્ય સ્વભાવનું લક્ષણજ એ છે કે એક અભીષ્ટ પ્રાપ્ત થતાં બીજું અભીષ્ટ રહેજ અને એ પ્રમાણે ઉત્તરોત્તર અભીષ્ટપરંપરા પ્રાપ્ત થતાં અનંત એવી પ્રભુપદ મુધીની પ્રગતિની પ્રેરણા રહ્યાંજ કરે, ઉત્સાહ વિસ્તર્યે જાય અને આનંદનું સામ્રાજ્ય વ્યાપે.

વસ્તુ સ્થિતિ આવી હોવાથી શા માટે કરીશ એના જવાબમાં એજ હોઈ શકે કે એ મારો સ્વભાવ છે, કારણ કે હું માણસ છું, અને એ ઉપરાંત જે કાંઈ પૂછે તો મને એમ ક્યાં વગર ચાલે એમજ નથી.

પ્રકરણ ૩ જી.

કોણે કયું ?

આ તે કેવો સવાલ ? કોણે કયું ? મેં કયું ; તમે કયું ; તેણે કયું ; રસ્તે ચાલનારે કયું. જેણે જેણે નિશ્ચય કર્યો તેણે તેણે કયું.

એક નાનો સરખો છોકરો હતો તે ઈ. ત્રીજા ધોરણમાં દાખલ થયો. ત્યાં તેના જોવામાં વર્ગનો પહેલો છોકરો આવ્યો. તે છોકરો નવા નિશાળીઆને ગમી ગયો. ઝીકની ટોપી, લાંબો ગરમ કોટ, જવાબ દેવામાં તત્પરતા, બોલવા ચાલવામાં વિવેક, આ સર્વ જોઈ નવા આવનારને તેના જેવા થવાનું મન થયું. તે છોકરાએ ગાંડાઈ કરી વર્ગમાં સવાલ મૂક્યા. આપણે પહેલા ન આવી શકીએ ? આ ઝીકની ટોપીવાળોજ પહેલો રહે ? વર્ગના મોટા છોકરાઓ હસી પડ્યા. આનું પરિણામ એ આવ્યું કે નવો આવનાર દાખલ થયા પછીની પહેલીજ પરીક્ષામાં પાંદો આવ્યો. ગુજરાતીનાં ૬ અને અંગ્રેજીનાં ત્રણ એમ નવ વર્ષ તે પહેલા છોકરાને બીજા જવાનો વારો આવ્યો.

૧૨, ૧૨ વર્ષ પરીક્ષામાં આખરે પાસ થયેલા થોડા દાખલા મળે એમ નથી.

દલીચંદ મારવાડી દોરીલોટા લઈ કનકતે ગયેલો. ત્યાંથી તેને બરમા જવાનું થયું. પોતે કાંદા ખાવા માટે એક ગુણુ લઈ ગયેલો. તે અચાનક બરમાના લોકોને ભાવે છે એમ માલમ પડ્યું અને દલી-

ચદે આખા ખરમાના લોકોને કાંદા ખાતા કર્યા. એ લક્ષાધિપતિ થઈ ગયો. જગપ્રસિધ્ધ કાર્નેગીનો દાખલો પણ એવોજ છે. એ કંઈ સ્થિતિ પરથી કંઈ સ્થિતિએ પહોંચ્યો. “મા, આવા ચોખા રાંધેને” આવું છોકરાનું કરુણ અવાજે બોલવું સાંભળી માની આંખમાં ઝળઝળીઆં આવ્યાં. માએ જવાબ દીધો “બેટા આવા ચોખા તો ખંભાતથી આવે છે અને તે પણ બીજા કોઈ દેશમાંથી ત્યાં આવે છે; એવાં આપણાં નશીબ ક્યાંથી હોય કે આપણે આવા ચોખા વસાવી શકીએ.” ૧૦ વર્ષનો છોકરો આ જવાબ સાંભળી મધ્ય ગુજરાતમાંથી નીકળી ખંભાત આવ્યો, ત્યાંથી ભંગાળ ગયો અને ખરાબર ૨૦ વર્ષ પોતાના દેશમાં એણે છપ્પન ઉપર ભંગાળ વગાડી.

નેપોલીયન એકવાર સુવેઝ જ્યારે સંયોગી-ભૂમિ હતી ત્યારે રાતા સમુદ્ર અને ભૂમધ્ય સમુદ્રની વચ્ચે ઘેરાઈ ગયો. એની સાથે એનું લશ્કર પણ હતું. અમાસના દિવસની રાતની ભરતી; સર્વત્ર અંધકાર. આ વખતે નેપોલીયન એક કેંદ્રવર્તી વર્તુ-લોની વ્યૂહરચનાથી પોતાના લશ્કરને સહીસલામત રીતે ગરમાવીને બચાવે ગયો.

પુલ ઉપર ગોળીઓના વરસાદની અંદરથી એ લશ્કરની આગળ મોખરે ચાલીને લડી ગયો. આ વીર પુરૂષ શિયાળાની અર્ધી રૂતુએ લશ્કર સાથે આદ્યપસ ઓળંગવામાં ફ-તેહમંદ નીવડ્યો હતો. એણે શું ન કર્યું ? આરંગઝેબ ૮૦ વર્ષની ઉંમરે શું દાખ્યા સર કરવા નહોતો ગયો ?

હવે જો આપણે સાહિત્યના ક્ષેત્ર ઉપર દ્રષ્ટિ નાંખીએ તો કાળીદાસ અને મેહાનદે શું કર્યું ? બાદશાહને એક વખતે એના પિતાએ એમ કહ્યું કે “અલ્યા છોકરા તું જાણે છે કે લેખક ક્યાંતો રાજા થાય છે કે ક્યાંતો ભીખારી થાય છે ? સાહિત્યનું ક્ષેત્ર એને માટે જ છે. ક્યાંતો સામ્રાટને માટે કે ક્યાંતો ભીખારીને માટે” બાદશાહે જવાબ દીધો કે “હું રાજા થઈશ.” અને ૪૦ વાર્તા લખ્યા પછી એની સ્થિતિ સુધરી. એણે કુલ ૮૪ પુસ્તકો લખ્યાં છે.

એક સામાન્ય કાયસ્થનો છોકરો હતો. તેને એવી ગરીબ અવસ્થામાંથી આગળ આવવાનું હતું કે તેનો આપણને ખ્યાલ પણ ન આવી શકે. મ્યુનિ-સિપાલિટિને દીવે એ વાંચતો; માફીમાં બજતો; સાંજ

તથા સવારે કાંઈક ખંધો કરી પોતાના કુટુંબનું પોષણ કરતો. આ સ્થિતિમાંથી એ હાઇકોર્ટના જજની પદવી પ્રાપ્ત કરી શક્યો.

એક ગરીબ સુથારનો છોકરો ખુરશીની બેઠક વણીજ સંભાળપૂર્વક સાફ કર્યાં કરતો હતો તેને કોઈકે મરકરીમાં પુછ્યું અલ્યા આને માટે કાંઈ આટલી બધી મહેનત કરે છે? પેલે છોકરે જવાબ દીધો કે “હું જ્યારે જજ થઈશ ત્યારે આ ખુરશી પર બેસવાનો છું” અને આ મરકરી જેવા શબ્દો ખરા થઈ ગયા.

અરે આ સવગાં કરતાં મોટો દાખલો આપણે આ વખતે ન ભૂલી જવો જોઈએ. મહાત્મા વિષ્ણુ ગુપ્ત. એણે આખા નંદના મહારાજ્યને ઉથલાવી નાંખ્યું. નંદ કુળનો નાશ કર્યો અને મૈથિલને ગાદીએ બેસાડ્યો. એના બચપણની એક વાત ટાંકવા જેવી છે. એક વખતે રસ્તેથી જતાં એના પગમાં કાંટો વાગ્યો. એણે તે કાંટાના મૂળમાં મધ રેડ્યું. કીડી-ઓએ કાંટાનો સમૂળ ઉચ્છેદ કર્યો.

અરે આથી પણ આશ્ચર્ય કારક દાખલો તો હેલન

ફેલરનો છે. એ બાઈ આંધળી, મુંગી અને બહેરી હતી. તેણે અભ્યાસ કર્યો અને પંડીતા થઈ, એણે મોટા તત્ત્વવેત્તાઓ જેવાં પુસ્તકો લખ્યાં છે.

આપણે ઉપર જોઈ ગયા કે વ્યાપારમાં, રણ-ક્ષેત્રમાં અને સાહિત્યના ક્ષેત્રમાં કેવા નાના માણસો મોટા થઈ ગયા છે. હવે આપણે સહુથી અગત્યના ક્ષેત્રમાં તપાસીએ. ધર્મના ક્ષેત્રમાં કરનારાઓ શું કરી ગયા છે.

બુદ્ધ, ઈસુ, મહમદ અને શંકરની શક્તિનું રહસ્ય શું હતું ? એજ. મનુષ્ય સમુદ્રના મોજાંરૂપ વ્યક્તિઓનાં વધુમાં વધુ અંતર્ગત દૃદ્યો બહાર ખેંચાઈ આવી એમનાં પાદપંકજમાં ઢાળ્યાં. મનુષ્યમાં ક્વચિત્ ક્વચિત્ આખાં દૃદ્યો ઉલટાઈ ગયાં. એ લોકો-એ પોતાની મરજી અનુસાર મનુષ્યોને નચાવ્યાં. તે લોકોની ધર્મભાવના દ્વારા આખીને આખી સંસ્કૃતિઓના પ્રતિનિધિરૂપ પ્રજાના સમુદ્ધો, પ્રજા સંધોને વાળ્યા. સર્જનલુની પ્રાચીન પ્રણાલિકાઓ એ લોકોના સંકલ્પબળ આગળ વિવશ બની ગઈ. પાર્થિવ હેતુઓની પ્રાપ્તિ એ લોકોને મન નજીવી હતી.

એ લોકોએ અપાર્થિવ અર્થ પ્રાપ્ત કર્યો. એવા-
ઓની સામે જોતાં આપણી આંખો ઝંખવાઈ જાય
છે. એવાઓની વાત સાંભળતાં આપણી મતિ મુંઝાઈ
જાય છે. આપણે જોભાન બની જઈએ છીએ. આ
વસ્તુઓ એ લોકોએ કરી બતાવી છે.

પ્રકરણ ૪ થું

કેવી રીતે કર્યું ?

વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવાને માટે નિર્ણય કર્યા પછી તેનો
નિર્વાહ કરવો જોઈએ. વણા માણસો પોતાનું ધારેલું
કામ કરી શકતા નથી તેનું કારણ જો આપણે જોવા
જઈએ તો તે લોકોમાં જે વાના તરતજ જણાઈ આવે
છે. એક તો એ લોકો કોઈ પણ કામ ઉપર લાંબો
વખત ટકી શકતાં નથી; અને પહેલાં તો કામ હાથ
ધરતાં પહેલાંજ સમવિસમમાંજ લાંબો વખત પસાર
કરી નાંખે છે અને જો કોઈ પણ વસ્તુ સહુથી વધારે

નુકસાનકારક હોય તો તે આ સમવિસમપણું છે. એને માટે શ્રીકૃષ્ણે પણ લખ્યું છે કે સંશયાત્માનો જરૂર વિનાશ થાય છે. માણસે પોતાનું કામ કર્યાં જ જવું બેઠાંએ. પોતાની ફરજ બજાવવામાં મરવું એ પણ વધારે સારું છે. પારકાનો ધર્મ વધારે સારો હોય તો પણ તે ભયપ્રદ છે. જેવી રીતે એકાદ ચક્કી ચલાવનાર પાણીની ટાંકી બે કાણી હોય તો તેમાંથી પાણી નીતરી જાય છે તેમજ માણસો ઊંચાર કામમાં પોતાનું ચિત્ત રોકે તો જેવી રીતે ચક્કી ચાલતી અંધ પડી જાય છે તેવીજ રીતે કામ પણ થઈ શકતું નથી. કોઈ પણ માણસ એકી વખતે ચાર પાંચ થડ શકતો નથી. બધું બળ એકજ વસ્તુ ઉપર વપરાય તો જ કામ બરાબર થાય છે.

એક વખતે એક માણસને એમ પુછવામાં આવ્યું કે તમે આટલું બધું કામ કેવી રીતે કરી શકો છો. ત્યારે તેણે જવાબ દીધો હતો તે ખાસ ધ્યાનમાં રાખવા જેવો છે કે એકી વખતે હું એકજ કામ કરું છું. અને કોઈ પણ કામ હું એક વખતથી વધારે કરતો નથી. એટલે બીજા જેટલું કામ કરે છે તેનું ૧/૩ જેટલું કામ કરું છું. વણા જણા દરેક

કામ આછામાં આછું ત્રણ વાર કરે છે. પહેલાં તે કામ વિચારમાં કરે છે ત્યાર પછી તે ખોટી રીતે કરે છે અને તેથી કામમાં અનેક તરેહની ભૂલો થાય છે અને છેલ્લી વખતે તે બરાબર કરે છે.

દરેક કામ કરવાની હમ્મેશાં બેજ રીતો હોય છે એક ખરી અને બીજી ખોટી. જે ખોટી રીતે કામ થાય તો તે કામમાં ક્યાં તો ઘણી ભૂલો થાય છે, અને બરાબર થતું નથી અને કેટલીકવાર તો એમ પણ બને છે કે કામ બીલકુલ થતું જ નથી. ત્યારે ખરી રીતે કામ કરવામાં કામ સહેલાઈથી થાય છે, સારું થાય છે. ઝડપથી થાય છે અને કામ થતું જાય તેમ તેમ આત્મ-પ્રતિષ્ઠાપનના આનંદથી ઈર્મિઓ ઉઠતી જાય છે.

સમવિસમ ક્યાં કરવાથી તક વધી જાય છે અને તક ગઈ એટલે થઈ રહ્યું. “બુદ્ધિથી ગઈ એટલે નહીં આત્મિક” તે પ્રમાણે તક ગયા પછીનો વખત ઘણીવાર બ્યર્થ જ જાય છે. જે સહુથી ઉત્તમમાં ઉત્તમ થઈ જાય, અને સહુથી વધારે કંબુસાઈથી જે કાંઈ પણ વાપરવાનું હોય તો તે વખત જ છે. કારણ કે એ નાણું આપણા ખર્ચનામાં કેટલું છે તે બાબત આપણે

તદન અજ્ઞાત હોઈએ છીએ માટે જે વખત હોય તેનો સદુપયોગ તરતજ કરવો જોઈએ; તે સમવિસમમા નકામો ગાળી નાંખવો ન જોઈએ. વખતને એક વૃદ્ધ ડોસાની ઉપમા આપેલી છે અને તેને આગળથી વાળ છે અને પાછળથી તાલ છે. એ જો આવતાં પકડાય તોજ પકડી શકાય; નહીંતો એનું માથું હાથમાંથી સરી જાય. જે કોઈ વસ્તુ વધારેમાં વધારે ત્યાગવા જેવી હોય, સાહસ કરતાં પણ વધારે નકારી હોય તો તે સંકલ્પ વિકલ્પની સ્થિતિ છે. એનાથી તાવની માફક આખા શરીરમાં ધૂળરી છૂટે છે. નિર્ભાગતા આવે છે.

એક કવિએ લખ્યું છે કે ઉવમ કરવાથી કાર્ય સિદ્ધ કરી શકાય છે. માત્ર બેઠાં બેઠાં વિચાર કર્યાં કરે કશું વળતું નથી. સિંહ જે સુઠ રહે તો કાંઈ અન્ય પશુઓ એના મુખમાં આવીને પડતાં નથી. એ સિવાય બીજા પણ એક કવિએ કહ્યું છે કે બેઠેલાનું નશીબ બેઠેલું છે, સુતેલાનું નશીબ સુતેલું છે અને ચાલનારનું નશીબ ચાલતું છે. “વળી ફરે તેજ ચરે અને બાંધ્યું બૂખે મરે” આ ઉક્તિઓ જણાય છે તદન સાદી પણ એની ખુબી તો એ પ્રમાણે વર્તવામાંજ માલમ પડે છે.

એક વખતે એક માણસે કહ્યું હતું કે હું દર-
જની સોયના જેવો છું. કામ કરવું હોય ત્યારે હું
વસ્તુની આર પાર જઈ આવીનેજ જાંપું છું. રીશ્દયુ
પણ એમજ કહેતો “મારે કાંઈ કરવું હોય છે ત્યારે
હું સીધો તે કામ ઉપર જાઉં છું અને કરવા માંડું છું.
કોઈ પણ વિદ્યુત્ત હું વચ્ચે આવવા દેતોજ નથી; તેને
હું કાપી નાંખું છું કે મૂળમાંથી ઉખેડી નાંખું છું.”

તરતાં શીખવું હોય તો તેને માટે સીધો રસ્તો
એજ કે પાણીમાં પડવું. એક વખતે એક વિદ્યાર્થી
હતો તેને અચાનક એક મોટા ગણિતના પ્રોફેસરને
મળવાનો પ્રસંગ આવ્યો. આપણા વિદ્યાર્થીને ગણિત
જરા પણ આવડતું ન હતું. તેણે પેલા પ્રોફેસરને
પૂછ્યું કે સાહેબ ગણિત મને બીજાકુલ નથી આવડતું.
એ શીખવાને માટે કાંઈ રસ્તો હશે. તમને આટલું
ગણિત શી રીતે આવડી ગયું. તે વખતે પ્રોફેસરે
એટલો જવાબ દીધો કે “ભાઈ ગણિત શીખવાને
માટે કોઈ પણ રાજમાર્ગ નથી. એને માટે તો
એટલુંજ કે દાખલા તમારે ગણવા માંડવા અને
બનતાં સુધી જ્યારે ત્રણ ચાર દિવસ સુધી એક દાખલો
મળ્યા છતાં ન આવડે ત્યારેજ કોઈને પૂછવા જવું.

આપણા વિદ્યાર્થીની આ વાત વિચિત્ર લાગી. પણ એણે તે પ્રમાણે ક્યું અને બીજા વરસથી એને ગણિત ઘણું જ સારું આવડવા માંડ્યું.

કેવી રીતે ? આ પ્રશ્ન ઉપર વિચાર કરતાં જે આગળ વધીએ તો કેટલીક વાત તરતજ આપણી નજરે ચઢી જાય છે. એક વખત એક મોટા કલાકાર હતો તે એક પુતળું તૈયાર કરતો હતો. ત્યાં તેને મળવા કોઈકે મિત્ર જઈ પહોંચ્યો. તેણે દીકા કરી કે પુતળું તદ્દન તૈયાર થઈ ગયું છે. તે વખતે પેલા કળાકારે જવાબ દીધો કે “ના ભાઈ હજી એ તૈયાર નથી થયું, એમાં આ નાકાની દાંડીને સહેજ નમણી કરવાની છે. આ કાનનો ગોળાકાર વધારે સફા કરવાનો છે. આ આંગળાંઓની આણી તપાસવાની છે અને શરીર પર સફાઈ લાવવાની, આવું આવું તો ઘણું બાકી છે. એના આંખનાં ખૂણાઓ ઉપર સહેજ સહેજ રતાશ મૂકવાની છે. ત્યારે પેલા મિત્રે જવાબ દીધો કે અંહ ! આ વાતો તો નહીં છે. ત્યારે આપણા કળાકારે જે કહ્યું તે ખાસ ધ્યાન રાખવા જેવું છે. એણે કહ્યું કે એ નહીં વસ્તુઓમાંથી જ સંપૂર્ણતા સધાય છે અને સંપૂર્ણતાને કાંઈ

તમે નાની વસ્તુ નહીં કહો. ઝેડસ્ટન પોતાના ઇન્ક-
રાંને એમજ ઉપદેશ આપતો હતો કે ગમે તેવી ન-
જીવી વસ્તુ હોય તો પણ તેને સંપૂર્ણ રીતે સારીજ
કરવી.

હવે આ સામાન્ય આનુષંગી બાબતો પરથી
આપણે બરાબર ન્યાયની દ્રષ્ટિએ તપાસીએ તો સંકલ્પ
સિદ્ધિને માટે જે ખાસ જરૂરની વસ્તુઓ છે તેમાં
એકાગ્રતા, અભ્યાસ અને આત્મશ્રદ્ધા એને સરખું
વજન આપવું પડે તેમ છે. એમાં જે ન્યૂનાધિકતા
હોય કે એમાંથી જે એકાદનો અભાવ હોય તો સંકલ્પ
સિદ્ધ થાય કે કેમ તે સવાલ પડી જાય.

૧. એકાગ્રતા

ભગવાન દ્રોણે શિષ્યોને સભામાં પૂછ્યું કે “હે,
શિષ્યો ! તમે શું દેખી રહ્યા છો ! ” ભગવાન દ્રોણ
ધનુર્વિદ્યાની પરીક્ષા લેતા હતા. નાના, સમગ્ર કૌરવ
પાંડવોના એ ગુરુ હતા. શિષ્યોએ જવાબ દીધો
“સભાજનોને, આપને, વૃક્ષને અને પક્ષીને.” ગુરુએ
આ જવાબ સાંભળીને સવળાજ પાસેથી ધનુષ્ય
અને બાણ લઈ લીધાં. પાર્થને ગુરુએ પૂછ્યું. “હે

પાર્થ ! તું શું જુએ છે ?” પાર્થે જવાબ દીધો
 “ગુરો ! હું માત્ર પક્ષીનેજ દેખી શકું છું.” ગુરુએ
 ફરી કહ્યું “બરાબર જવાબ દે.” અને પાર્થે કહ્યું
 “ગુરો હું માત્ર પક્ષીનું માથુંજ દેખી શકું છું. ગુરુની
 આજ્ઞાથી નરશ્રેષ્ઠ અર્જુનની પણુચ પરથી બાણ
 છટયું. પક્ષી વીંધાઈ અર્જુનના પગ આગળ પડ્યું.

એવું કહેવાય છે કે ન્યૂટને એક વખત ઈંદાને
 બદલે પાણીમાં ઘડીયાળ ઉકાળી હતી. એ વિષયમાં
 એની એટલી એકાગ્રતા હતી. એકવાર એક તત્ત્વ-
 જ્ઞાનનો શિષ્ય વિચારમાં ને વિચારમાં દીર્ઘશંકાએ
 જતાં હાથમાં પાણીનું બદલું લઈ પોતાની કોલેજના
 હોલમાં પહોંચી ગયો હતો. આ બધા ઉપરાંત મને
 યાદ છે કે હું નાનો હતો અને મારા શિક્ષક જ્યારે એમ.
 એ. નો અભ્યાસ કરતા હતા ત્યારે એક તત્ત્વવેત્તાનું
 જીવનચરિત્ર વાંચતાં એમણે મને કહ્યું હતું કે તે તત્ત્વ-
 વેત્તા જ્યારે વિચાર કરવા બેસતો ત્યારે તેના શ્વાસો-
 શ્વાસ પણ બંધ થઈ જતા. અને તરતજ મને આપણા
 યોગીઓની સમાધિનો ખ્યાલ આવ્યો અને હું બોલી
 ઉઠ્યો કે “સાહેબ એજ આપણા યોગીઓની સમાધિ

પરમેશ્વરનાં દર્શન એજ રીતે થતાં હશે.”

૨. આત્મ શ્રદ્ધા

એકલવ્યે આત્મશ્રદ્ધાથી ગુરૂની મૂર્તિ પાસેથી જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું, અને કર્ણે પરશુરામના પાદસેવનથી વિદ્યા પ્રાપ્ત કરી અને તેનેજ પ્રભાવે એ દુપદની સભામાં અર્જુનની સામે મત્સ્ય વીંધવા તૈયાર થયો અને દ્રૌપદીને ભીતિ ઉત્પન્ન થઇ અને કહેવું પડ્યું કે હું સૂતપુત્રને નહીં પરણું.

આત્મશ્રદ્ધાનાજ જાદુથી વાયુપુત્ર હનુમાન સીતાની ભાળ સમુદ્ર ઓળંગી લાવ્યા અને લક્ષ્મણને મારે ગંધમાદન પર્વત ઉઠાવી લાવ્યા. વાતાપીનો નાશ કરનાર અને સમુદ્રપાન કરનાર અમત્સ્ય લાંબા પહોળા નહતા વામનસ્વરૂપ હતા. એણે આત્મશ્રદ્ધાના બળે વિંધ્યને પાણી નમાવ્યો. એજ આત્મશ્રદ્ધાના બળે આઠે અંગ જેનાં વાંકાં હતાં એવા અષ્ટાવક જનકની સભામાં પોતાના પિતા કોહલને છોડાવવા ગયા હતા. એજ આત્મશ્રદ્ધાને બળે યાજ્ઞવલ્કય મુનિએ વિધાને વામી નાંખી હતી.

ભાંગેલું ભૂલી જઈ અસાધારણ ચમત્કાર જગતને બતાવ્યો. સૂર્ય પાસેથી ઘોડાના કાનમાં બેસી વિદ્યા લઈ આવ્યા.

જેનામાં આત્મશ્રદ્ધા છે તેજ બળવાન છે. બળવાન છે તેજ રાજા છે. બળવાનને સર્વ કોઈ સર્વ સ્થળે સ્થાન આપે છે.

આજ આત્મશ્રદ્ધાને બળે મીરાબોએ કહ્યું હતું કે ફ્રાન્સની ઠાન્તિ ખાળી શકે એવો એકતો હુંજ છું. રાજાએ એને પ્રધાનપદે નીમ્યો. એની હયાતિ દરમ્યાન ઠાન્તિ ન થઈ. આજ સત્તાથી નેપોલીયને સેનાધિપતિપણું મેળવ્યું હતું. પ્રતાપ મુગલ સામ્રાજ્ય સામું થયો હતો અને ગરીબાઈમાં ભામાશાએ એને મદદ કરી હતી.

૩. અભ્યાસ

અભ્યાસવડે અર્જુન સવ્યસાચી થયા હતા. એને માટે એણે કહેવાય છે કે અર્જુન એક દિવસ જમવા બેઠા હતા અને દીવો ઘેર ગયો. ટેવને અનુસરીને

જમણો હાથ માં ભણીજ વળ્યો અને કાળીઓ મ્હોં-
માંજ મૂકાયો. અર્જુનને આ ઉપરથી વિચાર આવ્યો
અને એણે ડાળે હાથે પણ બાણ મારવાં શરૂ
કર્યાં. અભ્યાસવડે બાહ્યો વેદ મોંએ રાખે છે. અને
અભ્યાસવડે મોટા મોટા અખાડાખાજે હેરત પમાડે
એવાં કાર્યો કરી શકે છે. અભ્યાસવડેજ તાર, ફેનો-
ગ્રાફ, એન્જીન અને મીલ, વાયરલેસ, રેડીઓ અને
એરોપ્લેન આવ્યાં છે. અભ્યાસ એ એક પારસમણિ
છે. એ જેને અડકે છે તે લોખંડ હોય તો તેનું સૂનું
થઈ જાય છે. અભ્યાસ એ એક એવું ભૂગર્ભના
દબાણ જેવું અંતરગત દબાણ છે કે તેનાથી કોલ-
સાનો હીરો થઈ જાય છે.

૪. કેટલીક અન્ય પ્રણાઓ

વિજયપ્રાપ્તિને માટે અભ્યાસ, એકાગ્રતા અને
આત્મધ્યેયા એ બાણીજ જરૂરની વસ્તુઓ છે. “અશક્ય
શબ્દ માત્ર મૂર્ખ માણસનાજ શબ્દકોપમાંથી નીકળી
શકે.” “માણસનું કરેલું તો માણસ કરીજ શકે” એ
ઇતિહાસ પ્રસિધ્ધ વાક્યો તેમજ “મને જો ક્યાંડ અડધો
પુટ ઊભા રહેવાની જગ્યા મળે તો હું આખી દુનિયા

ઉપલાવી નાંખું એ આર્કમીડીસના શબ્દો યથાર્થ ન હોતા એમ નથી. એ શબ્દો સાર્થ છે. અર્થ સાથ ગામિ થા દેહ પાતગામિ નિઃસીમ આત્મશ્રદ્ધાનાં સૂચક છે અને આત્મશ્રદ્ધાનું ભાન થવા આપણામાં આદર્શોની ક્યાં ખોટ છે? ક્ષત્રિયોમાંથી રાજર્ષિપદ પ્રાપ્ત કર્યું, તેમાંથી મહર્ષિપદ પ્રાપ્ત કર્યું અને છેવટે બ્રહ્મર્ષિપદ પ્રાપ્ત કરનાર વિશ્વામિત્રનું દ્રષ્ટાંત શું ઓછું જવલંત છે? શારદાપીઠ પર દારમીરમાં જઈને બેઠા તે વખતે પોતાનો સર્વજ્ઞપણાનો દાવો અને કમળપત્ર ઉપરનાં ઝાકળનાં બિંદુ જેવી પોતાનાં ચારિત્ર્યની વિશુદ્ધિની સરસ્વતીને જે ભગવાને પ્રતીતિ કરાવી તે આદર્શમાં ઓછી પ્રરણા છે ?

આ સિવાય અન્ય દેશોમાંથી એકાદ બે દાખલા લઈ શકાય. કોબ્ડન જ્યારે પાર્લામેન્ટમાં બોલવા ઊભા થયા ત્યારે લોકોએ એને બેસાડી દીધો કારણ કે એ બોલી ન શક્યો. હાઉસ ઓફ કોમન્સની બહાર નીકળતાં નીકળતાં એ બોલ્યો હતો કે એક વખત એવો આવશે કે ત્યારે તમારે મને સાંભળવોજ પડશે. એજ પ્રમાણે ગ્રીસના વક્તાએ મેદાંમાં કાંકરા ભરી નદી કિનારા ઉપર ઘાંટા પાડી પાડીને પોતાની જાબ

તોતડાતી હતી તે શુધ્ધ કરી હતી.

“હુ”; “મારો સંકલ્પ”; એ ભાવનાઓ જેટલી નિર્ણય સિદ્ધિની પોષક છે તેટલી પોષક વસ્તુઓ બીજી ધણીજ ઓછી છે.

મુનિ યાજ્ઞવલ્ક્યેજ “આત્માને અર્થે સર્વ” એ સ્વત્વની વ્યક્તિત્વ પોષક ભાવના મુકી છે તે નિરર્થક તો નથીજ. એનું રહસ્ય તો માત્ર અધિકારીઓનેજ સમજાય એવું છે.

પ્રકર શુ ૫ મું

કરવાથી શું ?

એક નાનો સરખો છોકરો હતો. નિત્ય તે અમુક અંતર દોડતો હતો. ઉમ્મર વધતાં તે દોડવાનું અંતર અને તે દોડની ઝડપ વધતી જતી હતી.

આને આખી દુનિયાના દોડનારાએ એકઠા થયા છે. મેદાનમાં દૂર દૂર રાખ્યો, મહારાજ્યો, અમીરો. ઉમરાવો, સ્ત્રીઓ અને પુરુષો શરત જોવાને બેસી ગયા છે.

દોડનારાઓ દૃષ્ટયા. એક ચક્કર થયું; બીજું ચક્કર થયું; ત્રીજું ચક્કર થયું. દોડનારામાંથી ત્રણ આગળ હતા. હંદણું ચક્કર પૂરું થવા આવ્યું. અને સોટીરી આગળ વધ્યો અને બીજા બે પાછળ રહ્યા. તાળીઓનો ગડગડાટ વધ્યો, સોટીરી દુનિયાના દોડનારાઓમાં સર્વથી શ્રેષ્ઠ હરી ચુક્યો. સ્ત્રીઓએ એનાં ઓવારણાં લીધાં, રાજાએ એને લશ્કરી રીતે સલામ કરી, ઉમરાવોએ એને માટે બેસવાની જગ્યા કરી, એની સાથે હસ્તધૂનન કર્યું. પણ સોટીરીની આંખ ક્યાંક બીજેજ હતી.

રોજામાં એનો વૃદ્ધ પિતા ઉભો હતો. બધા બે-વખતે એણી ઠશે જોઈ રહ્યા હતા તે વખતે એની આંખે આંખ વળતી હતી. કટોકટીનો વખત આવી શક્યો હતો. “દોડમાં કેણું આગળ જશે?” કોઈકે

પ્રુછ્યું. વૃદ્ધે જવાબ દીધો, “સોટીરી”. ખ્યાએ
ડોસાના સામું જોયું.

સોટીરીએ પોતાના પિતાને જોયા. એની
આંખમાં ઝળઝળીઆં આવી ગયાં. એણે કહ્યું “પિતા
મેં તમારી આજ્ઞાનું બરાબર પાલન કર્યું છે.” જીવન
આ દોડનાં જેવુંજ છે. જ્યારે સર્વ કોઈ ઉંઘતા
હોય, રમતા હોય, જીવાનીની મઝા ઉઘાવતા હોય તે
સમયે જે કામ કરતા હોય છે સત્ય નિષ્ઠાથી નિર્ણિત
સ્થાન તરફજ જેનું લક્ષ્ય હોય છે, અને તે તરફ દમ-
બદમ ધીરે પણ ચોક્કસ પગલે આગળ વધ્યા જતા
હોય છે તેવા માણસોજ મહાવીરને સ્વરૂપે પોતે
નિર્ણિત સ્થાને પહોંચતાંજ જમતને હેરત પમાડે છે.

જ મહાબુદ્ધિશાળી છે એમ જો કોઈ કહે, તો
એક ક્ષણે કહ્યું છે તે પ્રમાણે આપણે એટલુંજ સમ-
જવાનું છે કે એ અસાધારણ ઉદ્યોગી છે અને મહા
ધૈર્યવાન છે.

મોટા માણસોની મોટાઈ એક દિવસમાં નથી

મળી ગઈ. ચીનની દીવાલ એક દિવસમાં નધી ચલાઈ અને આગ્રાનો જગવિખ્યાત તાજ એક રાતમાં નહોતો બંધાયો. જન્માતરોના સંસ્કારથી, એક કલાકારની કલ્પનામાં વર્ષોની મહેનતે ઉદ્ભૂત થયો. રાજાને એ સ્વપ્નસૃષ્ટિ ગમી ગઈ અને એની સહાયથી તાજ સ્થળ સ્વરૂપ પકડી સ્થાપત્યની કીર્તિ જગતમાં ગાઈ રહ્યા છે.

૧. સંકલ્પની શક્તિ

શક્તિ સંકલ્પને જગતમાં શું અસાધ્ય હોઈ શકે? સંકલ્પ કરો, અને સૂર્યનાં કિરણોની તમારે માટે સૂર્યમંડળ સુધી સીડી થઈ રહેશે. તમે પરિતાપ આપી શકશો. જગતનો અધિકાર નષ્ટ કરી શકશો. સંકલ્પ કરો અને ચંદ્રકિરણો તમને ચંદ્રલોકમાં લઈ જશે. તમારી આગળ સુધાનો પ્યાલો ધરશે. તમે અમર થશો અને જગતને અમર કરી શકશો.

સંકલ્પ કરો અને કલ્પતરૂ તમારી સર્વ કામનાઓ સિદ્ધ કરશે.

સંકલ્પ કરો અને સ્વર્ગની કામધેનુ તમારી

સેવામાં આવીને ઉપસ્થિત થઈ જશે.

સંકલ્પ કરો; ક્રિયાત્મક થાઓ અને નિર્દોષ પુલ્ક-
ણંઓ, કમળ, પોયણાં, ગુલછડી, બુદ્ધ અને બોર-
સળી તમારીજ ફેરમ ફેરશે. તેની સુવાસમાં તમા-
રીજ ગંધ પ્રસરાવશે. તમારો સંકલ્પ સિદ્ધ કરતાં
સખજીવનવાહી મેઘ પોતાના ગર્ભમાંથી વિધુતનો
પ્રકાશ તમારા ઉપર નાખશે. તમારા ઉપર સખજીવન
વર્ષાવશે.

વાચક ! આ પ્રકરણ બંધ કરતાં કરતાં મુલતવી
રાખવાનાં કેવાં માંડા ફળ આવે છે તેનો એક પૌરાણિક
દાખલો તારી આગળ રજુ કરવાની મારી લાલસા હું
રોકી શકતો નથી. એમ કરવામાં જો હું સહેજ અપ્રસ્તુત
થાઉં તો ધમા કરજો. હવે તારા દૈર્યને તારે વધારે
કસવું નહીં પડે. આ નાનાં પુસ્તકના છેલ્લા આવતાં
હવે વાર નહીં લાગે.

રેવતીના પિતા પોતાની પુત્રીને માટે વર શોધતા
હતા તે વખતે સત્યયુગ ચાલતો હતો. પોતાની કન્યા
કોને આપવી એ સલાહ લેવા એ પિતામહ પાસે

ગયા, પિતામહ સંધ્યામાં સેકાયલા હતા. તે સંધ્યા કરી રહ્યા પછી રાજાએ પોતાની વાત કહી અને બ્રહ્માએ કહ્યું “અલ્યા ગાંડા ! પૃથ્વી પર તો યુગો બદલાઈ ગયા. જા, જા, હાલ પૃથ્વી પર કલિયુગ ચાલે છે એમાં તારી કન્યાને માટે ચોખ્ખી શ્રી કૃષ્ણના મોટાભાઈ બળદેવ છે.” રાજા પોતાની કન્યા સાથે મૃત્યુસોકમાં આવ્યો તો કલિયુગનાં વેંતીઆં માણસો જોયાં. પોતાની સાત તાડ જેટલી ઉંચી કન્યાને સાત પુટના વર સાથે શી રીતે આપવી ? પ્રિય વાચક ! તું પણ ધ્યાન રાખજે કે તારી પણ મનોકામનારૂપી લાડકી દુહિતાને માટે આવા વેંતીયા વરોજ ન રહે. સંકલ્પ-વિકલ્પમાં રેવતીના પિતા તો બળભદ્ર પણ પોતાની પુત્રી માટે માત્ર કરી શક્યા. પણ આપણી સ્થિતિનો તો મને ખ્યાલજ નથી આવી શકતો. આપણે તો આવી સ્થિતિમાં આપણી છોકરીને કુંવારીજ રાખવાનો વારો આવે.

પ્રકરણ ૬ હું

કરો

હે અર્જુન ! એટલા માટે તું ઉઠ, યુધ્ધને માટે જોયે નિશ્ચય કર્યો છે એવો તું એટલા માટે લડ. જીતશે તો તું પૃથ્વીનો ભોક્તા થઈશ; હારશે તો સ્વર્ગમાં જઈશ. અત્યારે નિર્વેદ કેવો ? લડવું એ તારી પ્રકૃતિ છે. પ્રકૃતિ વિરૂધ્ધ આચરણ કરવાથી તને પસ્તાવો થશે. લોકમાં તારી અપકીર્તિ થશે અને મનસ્વીઓને અપકીર્તિ કરતાં મરણ વધુ પ્રિય હોય છે. જે નાશવંત છે તેનો મોહ શો ?

આ શબ્દોનું પરિણામ શું ? લીધમ, દ્રોણ, જયદ્રથ, કર્ણ, શલ્ય, શકુનિ, અશ્વત્થામા, કૃપાચાર્ય, દુર્યોધન; એ લોકોનો નાશ અને યુધિષ્ઠિરનો રાજ્યાભિષેક.

ધન્ય કૃષ્ણ ધન્ય ! આ પ્રસન્ન શબ્દો જે મહાભારતનાં સંતાનો નહીં ઝીંકે તો તેના જેવાં બીજાં હતભાગી કોણ ? જમદગ્નુરો વ્યાસ ! જમતને તમે આ વારસો આપી ગયા એનું રણ જગત ક્યારે વાગશે ?

પ્રકર ૭ મું

ત્રણ ખાસ વસ્તુઓ.

૧

બ્રહ્મચર્ય વડે ભીષ્મ મૃત્યુને ખાળ્યું હતું અને વાયુપુત્ર હનુમાનનું બળ બ્રહ્મચર્યનું જ પરિણામ હતું અને એને જ પ્રતાપે લક્ષ્મણ દ્વિજીતનો વધ કરવાને સમર્થ થઈ શક્યા હતા. બ્રહ્મચર્ય વગરનો માણસ કાણી ટાંકીના જેવો છે એનામાંથી બળ નીતરી ગયું હોય છે.

સ્વામીનારાયણે પોતાના એક સાધુને સ્ત્રીનું ચિત્ર યાજી જોવાની ના કહી હતી. અને એક વખતે તે અશ્રદ્ધાળુ સાધુને મહાકાળના દહેરામાં સુવાનો પ્રસંગ આવ્યો. રંગ મંડપમાં સ્ત્રીઓનાં ચિત્ર હતાં. રાતના સાધુ એકાએક ચોંક્યા અને દોડ્યા. તે દેડ સ્વામીનારાયણના પગમાં જઈને પડ્યા. સ્વામીનારાયણે પૂછ્યું “મહાત્મા આટલી બધી ગભરામણ શેની છે” મહાત્મા બોલતાં બોલતાં બેભાન બની ગયા “મહા-

રાજ ! મહારાજ ! જુઓ આ દોડતી આવે છે આટલી
બધી કૃત્યાઓ વસ્ત્ર વગર” બેઠકને પણ એક જગ્યાએ
કહેલું છે કે “પ્રેમમાં પડેલો માણસ કોઈ પણ મોટું
કામ કરવાને માટે નાલાયક બની જાય છે.

૨

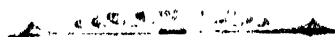
વળી પોતાના કાર્યને માટે માણસને રમત જેવા
શોખ જોઈએ. એક જબરજસ્ત ઑસ્ટ્રેલીઅન ખાસો
છ હથેલી જુવાન હતો. એ ગરીબ ખેડૂત હતો. એને
વેપારનો શોખ થયો. એ જાતે ને જીવે એકલો હતો.
એણે સાધારણ પૈસો એકઠો કર્યો. છતાં એ વેપાર
કર્યાંજ કરતો હતો. કોઈએ એને પુછ્યું કે ભાઈ
આ શા સારૂ ત્યારે એ જરા મ્હોં મલકાવીને આંખ
મારીને કહેતો કે “અરે, ચાર આની મઝા મારાથી
હોવાતી નથી. હું ખેડૂત છું અને મોટાં મોટાં જાણ
કાપીને ખેતર સાફ કરવાની મારી વૃત્તિ અટકતી
નથી. મને આમાં કોઈ ચોર આનંદ આવે છે.

૩

આ સિવાય કાર્ય કરવામાં જે સહુથી મોટો પણ

સહુથી તુચ્છમાં તુચ્છ ભય છે ને તે એ છે કે લોક શું કહેશે. લોક વાયકા ! લોકાપવાદ ! એનો ભય તાટકા કરતાં પણ વધારે છે. શુર્યાણ્ણા એની આગળ શી વિસાતમાં ! એને માટે એક આધુનિક તત્ત્વ-વેત્તાએ કહેલું છે તે ખાસ યાદ રાખવા જેવું છે એ લખે છે કે “માણસ તો ગાંડા કવચિતજ મળે છે પરંતુ સમૂહ તો હંમેશાંજ ગાંડો હોય છે ” એ ગાંડા સમૂહમાંથી છુટાં પડી ટોળાંની બહાર ઉભા રહેવું જોઈએ. એ ટોળાં ઉપર માણસે કાબુ મેળવવો જોઈએ.

તમે તમારી કિમ્મત કરો અને જગત્ તમારી કિમ્મત કરશે.

ઉપસંહાર

વાચક ! તું પુરુષ હોય તો ધ્યાન રાખજે કે પુરુષ એટલે પ્રભુ, બળની મૂર્તિ, રામ, કૃષ્ણ, બુધ્ધ, શંકર, ભીષ્મ, ગ્રાહ્યકચ, ચંદ્રગુપ્ત, સીગુર, નેપોલીયન, એ લોકોને તારા કરતાં કાંઈ વિશેષ ન હતું કે કાંઈ ઓછું ન હતું.

એક બાવો હતો. તેણે જંગલમાં ઢોરને પાણીની આપઢા પડતાં જોઈ અને એક સારી જગ્યા જોઈ પોતાને ચીંપીએવતી કુવો ખોદવા મંડી ગયો. ત્યાંથી ખેડુતો જતા હતા તે લોકો મદદે આવ્યા અને સારો કુવો તૈયાર થઈ ગયો.

વાચક ! તું સ્ત્રી છે ? એમ હોય તો તું ધ્યાન રાખજે કે તું જગતની આઘશકિત છે; પ્રથમ પ્રકૃતિ છે, તું દુર્ગા છે, સીતા છે, તારા છે. બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશ્વરને જોતરમાં લેનાર અનસૂયા છે.

વાચક ! તું બાળક છે ? કૃષ્ણ બાળક હતા, રામ વિશ્વામિત્ર સાથે ગયા ત્યારે બાળક હતા, વામન બાળક હતા, નાગકુળને બચાવનાર આસ્તિક બાળક હતો, અઘાવ બાળક હતો, અલિમન્યુ બાળક હતા, દેહુતિને બાળક પિલોડાન બાળક હતું; તેમજ બાળક શંકરે પોતાની માતાનું સમાધાન કર્યું હતું, ધ્રુવ બાળક હતો; પ્રજ્ઞાદ બાળક હતો.

વાચક ! તું વૃક્ષ છે ? વૃક્ષ ઔરંગઝેબે દક્ષિણ સર
કયું હતું.

વાચક ! તું જીવાન છે ? પીટ ૨૪ વર્ષની ઉમ્મરે
ધગ્ધગનો પ્રધાન બન્યો હતો.

વાચક ! તું બાળક છે ? મીલ ૧૫ વર્ષની ઉમ્મરે
મોટો અર્થશાસ્ત્રવેત્તા હતો.

વાચક ! તને તારા વિજ્યના અનુભવો શું શીખવે
છે ? અને નાસીપાસી એ તો આપણા જીવનને ઘડનાર છે.
इत्यलम् । सुज्ञेषु किम् बहुना ॥

સુરેન્દ્ર ભાલચંદ્ર પાઠકજી

શિવ-સંકલ્પ

આપણી પુણ્યભૂમિમાં, અતિ પ્રાચીન સમયથી, છેક વેદના વારાથી શિવ-સંકલ્પને વાજળી રીતે યોગ્ય મહત્વ અપાતું આવ્યું છે. અસલના વખતના સમર્થ ઋષિમુનિઓ અને ત્યાર પછીના પણ વિચારકોને પણ સંકલ્પની શક્તિ સમજાઈ હતી; અને તેથીજ સંકલ્પને શુભ માર્ગે વાળવાનો બોધ તેઓ આપતા. આધુનિક તત્વજ્ઞો પણ એવા ઉપદેશોનું સમર્થન કરે છે.

કોઈ પણ કાર્યનું મૂળ સંકલ્પમાંજ હોય છે. પહેલાં સંકલ્પ, અને પછી કાર્ય. સંકલ્પ વિના કોઈ પણ કાર્ય સંભવતું નથી. એ સંકલ્પો જેમ જેમ દઢ થાય તેમ તેમ તેઓ કૃત્ર નીપજાવવામાં વિશેષ સમર્થ બને.

આપણી પૃથ્વી તેમજ અખિલ વિશ્વ, એ બધું પરમ-કૃપાળુ પરમાત્માના સંકલ્પોનું પરિણામ છે. આ ઉપરથી સંકલ્પની પ્રબળ શક્તિનો વિચાર કરો.

હવે એ તો સ્પષ્ટ છે કે શુભ માર્ગે વળેલી શક્તિ શુભ ફળદાયી થાય છે અને તેનાથી વિપરીત દિશામાં વળેલી શક્તિ ઉલટું પરિણામ આણે છે. આમ હોવાથીજ પ્રાચીન ઋષિઓ અને સર્વ સદ્વિચારકો શિવ એટલે શુભ કલ્યાણકારી સંકલ્પ કરવા અને તદનુસાર વર્તન રાખવા, અને તેમ કરીને જીવનનો સદુપયોગ કરવા પ્રબોધે છે.

શ્રી કૃષ્ણ ભગવાને શ્રીમુખે ગીતાબ્રમાં ભાષ્યું છે, કે
 “મન ક્ષુભ્ય મનુષ્ય યં કારણં ચંદ્ર માંદાયોઃ એટલે કે મનુ-
 બ્યોના બંધન અને મુક્તિના કારણરૂપે મનજ હોય છે.
 વિચાર કે સંકલ્પ કરવા એ તો મનનો ધર્મ છે. પ્રતિકૂળ
 માર્ગે વહેતા વિચારો જીવને બંધનમાં રાખે છે, પણ તેઓ
 જો આનુકૂળ એટલે સુન્માર્ગગામી થાય તો જીવને સચ્ચિદા-
 નંદનો અનુભવ કરાવે. એટલા માટેજ મનને સદ્વિચારો
 અને શિવ સંકલ્પોને સેવવાનો અભ્યાસ પાઠવાની અતિ-
 ભારે જરૂર છે; કારણ કે સંકલ્પો અને તદનુસાર વર્તનજ
 અભ્યુદય સ્તંભો છે.

આપણે પ્રથમ તો એ વાત ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ,
 કે કોઈ પણ સંકલ્પ, પછી તે સારો કે માઠો હોય, તે
 કરી નિષ્ફળ, તદ્દન નકામો તો જતોજ નથી; ત્યારે શા માટે
 શુભ સંકલ્પોને સેવીને આપણે ઉત્તતિને ન રાખીએ ?

ઉચ્ચ જીવન પ્રાપ્ત કરવા શ્રી પરમાત્માએ બક્ષેલી
 અમૂલ્ય હિંદગીનો સદુપયોગ કરવા માટે સારા વિચારો
 અને તેને અનુકૂળ આચારો રાખવા જોઈએ, કારણ કે
 તેજ કર્તવ્ય છે.

મન એ ઈન્દ્રિયોનો રાજા છે. સર્વ કર્મેન્દ્રિયો તથા
 જ્ઞાનેન્દ્રિયોને તેજ કાબુમાં રાખે છે. એટલા માટે મનને

શ્રી હિમાની કેળવણી આપવાનું, સન્માર્ગે ચલાવવાનું
જરૂરી છે.

શ્રી લગવતી શ્રુતિમાં મનને શિવસંકલ્પવાળું કરવા માટેના અનેક મંત્રો છે. જેમકે શ્રી યજુર્વેદ સંહિતાની રૂદ્રાષ્ટાધ્યાયીમાંના પહેલા અધ્યાયમાં, ‘યજ્ઞાગ્રંતા’ થી શરૂ થતા મંત્રો-તેઓમાં અનેક શક્તિ યુક્ત એવું માંડે મન શિવસંકલ્પવાળું થાયો, (તન્મે મનઃ શિવસંકલ્પમનઃ)

આ બધા ઉપરથી શુભ સંકલ્પોની જરૂર આપણે જોઈ; પણ તેની સાથે એક વાત યાદ રાખવાની આપણને જાસ જરૂર છે, ને તે એ કે સંકલ્પનું સ્વરૂપ અતિ સૂક્ષ્મ હોવાથી, શુભ સંકલ્પોને વારંવાર સેવી, તેને અનુકુળ આચરણ કરવાનો આપણે સર્વેએ મનને અભ્યાસ પાડવો જોઈએ. કોઈપણ પ્રકારનો સંકલ્પ એકજ દિશામાં રહેવાથી દૃઢ અને અતિ પ્રબળ થાય છે, અને તેમ થાય ત્યારેજ તેના ફળ પ્રત્યક્ષ થાય.

ઉપરની જાણત સમજવા માટે આપણે એક સાદો દાખલો લઈએ; ધારો કે કોઈ માણસ એકાદ નિબંધ કે અન્ય કોઈ લેખ લખવા બેસે, અને લીટી ઉપર લીટી લખે અને પછી તેમાની ઘણીકને છેકી નાંખ્યા કરે, તેમજ કોઈ માણસ કોઈ એકાદ પુસ્તક લખવા બેસે અને થોડાક પાના લખે અને તે ફાડી નાંખે તો એ નિબંધ કે લેખ કે પુસ્તક કેમ કરી પૂર્ણ થાય ?

માટે જેમ કોઈ લેખ કે અન્ય કાર્ય પૂર્ણ કરવા તે કામ પરજ મંડવું જોઈએ અને જે જે તે કામોને પ્રતિકૂળ હોય તેને તેને દૂર કરવા જોઈએ, તેમજ ઉત્તમ પ્રકારનું ક્ષણ પ્રાપ્ત કરવા માટે મનુષ્યે સારા વિચારોનું જ સેવન કરવું જોઈએ, અને તે પ્રમાણેનું આચરણ કરવું જોઈએ.

સારા વિચારથી આચાર સુધરે છે અને સારો આચાર સારા વિચારને ઉપજાવે છે, અને તેથી સતત સારા વિચારોનું સેવન કરનારાના આચાર સુધરતા જાય છે. અને આચાર સુધરતાં સારા વિચારોને સારો વેગ મળે છે, અને એમ કરતાં કરતાં તે મનુષ્યનું જીવન વધારે ને વધારે ઉન્નત થતું જાય છે.

આ લઘુ લેખની ઇતશ્રીમાં—

सर्वेऽत्र सुखिनः सन्तु सर्वे सन्तु निरापयाः ।
सर्वे भद्राणि पश्यन्तु माकश्चिद्दुःखभाग्यवेत् ॥

इतिशम्

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः

ભાલચંદ્ર ગણપતરામ વ્યાસ.

અધરા શબ્દોનો કોષ

પ્રકૃતિ—માયા, કુદરત.

નિઃસીમ—હદ વગરનું.

ક્રોંચ—એક જાતનું પક્ષી.

સિદ્ધ કરવું—સાબીત કરવું.

આદેશ—આજ્ઞા.

ઉદ્દેશ—હેતુ.

વિશેષ—ખાસ,

સાર્થક—સફળ.

ઘ્રુવપદ—સ્થિર સ્થિતિ, અચળ પદ.

મૃષ્ટ—મરડેલું.

રોમાંચ થવો—સ્વાંટાં ઉભાં થવાં તે.

ગૌરવ—મોટાઈ.

નિર્ણયાત્મક—ફેસલો કરનાર.

સૂચક—અતાવનાર.

સક્રિય—ક્રિયામાં મૂકાયેલું.

સ્વત્વ—પોતાપણું.

અવલંબી—ટોકા લઇને.

વિવેક—ખાટાં ખરાંનો ભેદ.

અભાષ્ટ—મરડેલી વસ્તુ.

પરંપરા—હારની હાર.

વિસ્તરતું—ફેલાતું.

એક કેન્દ્રવર્તી—જેનું એકજ મધ્યબિંદુ છે એવાં.

વર્તુલ—કુંડાળું.

અંતર્ગત—છેક અંદરનું.

પાદપંક્તિ—ચરણક્રમણ.

રહસ્ય—ભેદ,

સંસ્કૃતી—સુધારો.

સરજનજૂતી—સૃષ્ટી કૃત્યન મધ ત્યારથી.

પ્રાચીન—જૂનું.

પ્રણાલિકા—પ્રથા, રીતિ.

વિવશ—લાચાર.

પાર્થિવ—પૃથ્વીનું.

અપાર્થિવ—આ પૃથ્વીનો નહિ એવો (અધ્યાત્મ)

નિર્ગોહ—નીલાવ.

સમવિસમ—શંકા.

આત્મપ્રતીષ્ઠાપન—પોતાનાં વ્યક્તિત્વને દૃઢ રીતે
સ્થિર કરવું તે.

અસ્તાત—અગાણુ.

વામી નાંખવું—જોડી નાંખવું.

કાન્તી—રાજ્યની ફેરફારી.

સવ્યસાચી—અને હાથે બાણ મારી શકે એવો.

પ્રતીતિ—ભાન.

સ્વત્વ—પોતાપણું.

સ્થાપત્ય—બાંધકામની કળા.

સખજીવન—પાર્થી.

અપ્રસ્તુત—અસંબદ્ધ.

નીર્વેદ—અજાણી.

લોકાપનાદ—લોકનિન્દા.

